

1996 M. SEIMO RINKIMAI IR LIETUVOS PARTINĖS SISTEMOS RAIDAI

JŪRATĖ NOVAGROCKIENĖ

1996 m. Seimo rinkimai patvirtino keletą partijų sistemos raidos tendencijų ir išryškino keletą naujų. Straipsnyje tiriama, kaip partijų sistema paveikė Seimo rinkimų įstatymo pakeitimai, nurodomos galimos jų grėsmės visos politinės sistemos stabilumui. Autorė analizuoja rinkėjų elgesio pokyčius ir jų nulemtą partijų sistemos fragmentaciją. Straipsnyje nesutinkama su teiginiais apie rinkėjų preferencijų stabilumą.

1996 m. Seimo rinkimų rezultatai patvirtino dar 1995 m. savivaldybių tarybų rinkimuose išryškėjusias partinės sistemos raidos tendencijas bei atskleidė kai kuriuos naujus bruožus. Tad įdomu panagrinėti kelis šių rinkimų aspektus, kurie turėjo nemažą poveikį santykinai trumpalaikiam rinkimų rezultatui — Tėvynės sąjungos (Lietuvos konservatorių) (TS (LK)) ir Lietuvos krikščionių demokratų (LKDP) partijų pergalei — ir ilgalaikiai perspektyvai — daugiapartinės sistemos įsitvirtinimui.

Pirmasis aspektas — Seimo rinkimų įstatymo pataisos ir jų įtaka partijų rinkiminei elgsenai bei rinkėjų pasirinkimui. Antrasis — balsų

Jūratė Novagrockienė — socialinių mokslų daktarė, Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto docentė.

Straipsnis parengtas pagal pranešimą seminare *Savivaldybių tarybų rinkimai '97 ir vietos savivaldos perspektyvos Lietuvoje*.

© Jūratė Novagrockienė, 1997

Straipsnis įteiktas redakcijai 1997 m. gegužės 30 d.

pasiskirstymo rodikliai. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad šie elementai yra tik netiesiogiai susiję. Tačiau jų sąveika yra akivaizdi, jei apie juos kalbame kaip apie politinį procesą saistančius veiksnius.

Atstovaujamosios demokratijos esminė savybė yra ta, kad, viena vertus, ji *atveria* politinį procesą, įgalina daugybę visuomenėje kylančių problemų įtraukti į politinį procesą ir tuo užtikrina „visų mobilizuotų interesų įtraukimą į jį“. Antra vertus, sprendimų priėmimo sudėtingumas ir kylantis kolektyvinio pasirinkimo nepastovumo pavojus yra redukuojamas, *uždarant* politinį procesą ir apribojant politinių alternatyvų perteklių, kuriant institucines taisykles¹.

Konstitucija, rinkimų ir kiti įstatymai reguliuoja politinį dalyvavimą, valdžios funkcionavimą ir struktūruoja partines alternatyvas. Tačiau besivystančioje politinėje sistemoje demokratinės taisyklės tik pradedamos taikyti, ir „partijų dar nėra strategiškai suvoktos“². Todėl bent iš pradžių jos neatlieka didesnio partijų alternatyvas saistančio vaidmens. Tačiau šie rinkimai patvirtino, kad politinę patirtį igijusios partijos vis daugiau dėmesio ima skirti partijų veiklą reglamentuojantiems įstatymams peržiūrėti. Savivaldybių tarybų rinkimų sistema, įvesta 1994 m. vasarą, ir nauja Seimo rinkimų įstatymo redakcija dėl balsavimo pagal sąrašus siekiama sustiprinti politines partijas.

Lietuvos politikai pamažu suvokė rinkimų sistemos manipuliacinę galią. Proporcinės rinkimų sistemos įvedimas 1995 m. savivaldybių rinkimuose įtvirtino partiškumo principą. Prieš kiekvienus rinkimus susikuriančios naujos partijos didina partinės sistemos fragmentaciją, kelia pavojų politinės sistemos stabilumui ir, suprantama, anksčiau susikūrusių partijų rinkiminiam potencialui. Naujosios Seimo rinkimų įstatymo pataisos, pagal kurias rinkimų slenkstis partijoms padidintas nuo 4 iki 5 proc., o partijų koalicijoms — iki 6 proc., turėjo apriboti mažesniųjų partijų galimybes rinkimuose ir buvo palankesnės didžiosioms partijoms. Tai patvirtina ir rinkimų rezultatai. 5 proc. barjerą sugebėjo įveikti tik penkios didžiausią politinį įdirbį turinčios partijos. Dviejų ratų mažoritarinė sistema pasirodė kur kas pralaidesnė: balsuojant už asmenis buvo išrinkti 14 partijų atstovai ir keturi save iškelę kandidatai. Tačiau realiai politinius sprendimus priimti ar juos įtakoti gali tik Tėvynės sąjunga, Centro sąjunga, Krikščionių demokratų, Demokratinė darbo ir Socialdemokratų partijos. Šiuo požiūriu, atstovavimo slenkščio pakėlimas turėjo lemiamos reikšmės.

Kita vertus, Seimo rinkimų rezultatai atskleidė prieštarinę naujos rinkimų įstatymo redakcijos poveikį. Padidintas atstovavimo slenkstis apribojo didėjančios partinės sistemos fragmentacijos keliamą pavojų visos politinės sistemos stabilumui. Tačiau balsavimo rezultatai, palyginus dvejus Seimo rinkimus, rodo disproporcingumo padidėjimą. Proporcinė atstovavimo sistema skatina politikus steigti naujas partijas, o rinkėjus už jas balsuoti. „Tačiau jei jos nelaimi vietų, didėja disproporcingumo laipsnis“³. 1992 m. neatstovaujami liko tik 12,47 proc. balsavusių rinkėjų balsų, 1996 m. — 35,93 proc.

Šie rodikliai gali būti interpretuojami įvairiai. Vienas galimų variantų — tai balsavimo už „trečiąsias“ partijas tendencijos sąveika su balsavimo lakumu. Ne vien partijų pasiūlos augimas ar mechaninės rinkimų sistemos ypatybės, bet ir rinkėjų elgesio pokyčiai nulėmė rinkimų rezultatus. Jei TS (LK) tvirtai išlaiko savo elektoratą, LDDP jo netenka, o „trečiosios“ partijos LKDP ir LSDP, išskyrus CS, jo nedidina, o netgi praranda, tai neperžengusios 5 proc. barjero partijos beveik išlaikė ar net nežymiai padidino gautų balsų procentą. Čia reikėtų pridėti ir pirmą kartą rinkimuose dalyvavusių partijų gautus balsus, ypač Moterų partijos, Tautinių mažumų aljanso ir Rusų sąjungos. Taigi balsavimo rodikliai patvirtina, kad aukšta politinių jėgų fragmentacija padidino balsavimo kintamumą ir išskleidė rinkėjų balsus.

Antra, realusis rinkimuose partijų gautų balsų skaičius rodo, kad įveikta dviejų politinių jėgų priešprieša (žr. 1 lentelę). Tuo remiantis, galima daryti prielaidą, kad iš dalies klysta tie, kurie yra įtikėję elektorato pastovumu. Nors Lietuvos demokratinė darbo partija (LDDP), LKDP ir TS (LK) ir turi savo elektorato branduolį, tačiau pastebimas balsavimo lakumo didėjimas, kuris susijęs su gyventojų politinės ir socialinės diferenciacijos gilėjimu bei pačių partijų įtaka pastovesniems rinkėjams. Didžiausių nuostolių šioje situacijoje gali patirti savo pozicijomis artimos partijos. Manychiau, viena iš LKDP nesėkmės priežasčių 1997 m. savivaldybių tarybų rinkimuose buvo jos koalicioniai ryšiai su TS (LK), kur pastaroji yra tikroji padėties šeimininkė ir, būdama aktyvesnė, patraukia savo partnerės balsus. Panaši ir LDDP padėtis, kurios dalis remėjų balsų atitenka Lietuvos socialdemokratų partijai (LSDP) dėl nusivylimo LDDP valdymu bei LSDP artumo jos deklaruojamai socialinei politikai. Šiuo atveju veikia strateginio balsavimo principas. Būtina nepamiršti ir to, kad dešiniųjų jėgų pergalei įtakos turėjo itin žemas rinkėjų aktyvumas (52,92 proc.).

1 lentelė. Realusis gautų balsų pasiskirstymas 1992 ir 1996 m. Seimo rinkimuose (proc.)

Partijos pav.	Gauta balsų 1992 m.	Visų rinkėjų dalis	Balsavusiųjų dalis	Gauta balsų 1996 m.	Visų rinkėjų dalis	Balsavusiųjų dalis	Gautų balsų skirtumas
LDDP	817331	32,05	42,58	130837	5,03	9,51	-686494
Saj./TS (LK)	395500	15,43	20,52	409585	15,76	29,79	14085
LKDP/ LPKTS/ DP	~78122 (koal. — 234367)	9,19	12,2	136259	5,24	9,91	54128
LSDP	112410	4,4	5,86	90756	3,49	6,60	-21654
CJ-CS	46908		2,44	113333	4,36	8,24	66425
KDS koal. su „JL“	66027	—	3,44	42346 52423		3,08 3,81	28742
Moterų partija	—	—	—	50494	1,94	3,67	50494
Tautinių mažumų aljansas	—	—	—	33389	1,38	2,4	33389
Rusų sąjunga	—	—	—	22395	0,86	1,6	22395

Šaltinis: Lietuvos Respublikos Seimo Informacijos analizės skyriaus informacija: *Lietuvos Seimo rinkimai '96: Rinkimų rezultatai: Politinės partijos ir partinė sistema* / Sud. A. Lukošaitis, 1996.12.09. — P. 2; 7.

Kaip matyti iš 1 lentelės, 1996 m. balsavimas nebuvo negatyvus ir čia neveikė švytuoklės principas. Nors ir labai didelis LDDP rėmėjų nubyrėjimas (-686494), tačiau jų balsai proporcingai neperėjo į dešinę. Neatėjusieji balsuoti arba nematė sau tinkamos politinės alternatyvos, arba visai nebesidomi politika. Tam tikros įtakos turėjo dalies gyventojų nusistatymas prieš proporcinę rinkimų sistemą, sudėtingi referendumo biuleteniai bei balsavimo organizavimo nesklandumai.

Be to, nors istoriškai proporcinė rinkimų sistema daugelyje demokratijų buvo įvesta siekiant užtikrinti proporcingą naujai atėjusių į politinę areną socialinių, etninių, konfesinių grupių atstovavimą, tačiau mūsų atveju kai kurias jos pataisas galima vertinti kaip antidemokratinės. Tai 1996 m. Seimo rinkimų įstatymo pataisos, kuriomis buvo panaikintas

lengvatinis paramos slenkstis tautines mažumas atstovaujančioms partijoms (buvo 2 proc.) bei pakeltas barjeras koalicijoms. Pirmuoju atveju Seimo rinkimai neleido pamatyti realaus etnines grupes atstovaujančių partijų potencialo (jis buvo atskleistas 1997 m. savivaldybių tarybų rinkimuose). Neintegruotos į politinę sistemą tautinės grupės kelia kur kas daugiau rūpesčių nei atstovaujamos centrinės valdžios institucijose. Ši tendencija stiprina regionines partijas, kurios siekia „atsigriebti“ vietinės valdžios rinkimuose.

Nepasiekta pažangos sudėtinguose partijų tarpusavio santykiuose. Žvelgiant iš platesnės tarppartinių santykių plėtos perspektyvos, 6 proc. slenkščio įvedimas slopina koalicinę rinkiminę taktiką, todėl abejotinas. Politinės derybos, nors ir dėl trumpalaikių tikslų, yra viena iš nedaugelio galimybių dar nesubrendusioms Lietuvos partijoms mokytis politinio manevravimo, tikrosios konkurencijos taisyklių, kurios padėtų įveikti konfrontaciją. Tai lėmė, kad Seimo rinkimuose koaliciją sudarė tik Lietuvių tautininkų sąjunga ir Demokratų partija, o pagrindiniai debatai vyko dėl porinkiminių koalicijų sudarymo galimybių.

Dėl rinkimų įstatymo pataisų balsavimo rezultatai neatrodo tokie kontraversiški, kai partinę sistemą nagrinėjame sisteminiu lygiu. Jie padeda atsakyti į esminį klausimą — kokio pobūdžio partinė sistema klostosi Lietuvoje. Tačiau pirmiausia aptarsiu, kokiais kriterijais remiantis galima tvirtinti apie jos egzistavimą.

Partinės sistemos egzistavimą įrodo tam tikri formalūs ir analitiniai Vakarų šalių partijų ir partinių sistemų tyrimais patikrinti rodikliai. Vienas jų yra masinės partijos buvimas. Giovanni Sartori, analizuodamas pliuralistinių partinių sistemų formavimosi procesą Vakarų demokratijose, fundamentaliu partinės sistemos prigimties pasikeitimo veiksniu laiko masinės partijos atsiradimą. Masinė partija čia suprantama kaip analitinė kategorija, kurią reikia skirti nuo masių remiamos partijos. Jai būdingos dvi savybės: „(1) pastovios ir apimančios visą šalį organizacijos išsivystymas bei faktas, kad elektoratas ją suvokia kaip abstrakčią visumą (ideologijos ir programinių teiginių prasme), kuri sudaro jos stabilaus identiteto pamatą“⁴. Masinės partijos atsiradimas liudija partinės sistemos susiformavimą nacionaliniu mastu. Kartu tai yra partinės sistemos struktūravimosi rodiklis. Jis sietinas su partijų legitimacijos procesu. Struktūruota partinė sistema, pasak G. Sartori, yra tokia būklė, kai pagrindinės partijos yra „tikresnės ir tvirtesnės“ nei jų lyderiai⁵. Lietuvoje

pagrindinius „masinės“ partijos parametrus atitinka Demokratinė darbo, Tėvynės sąjungos, Krikščionių demokratų ir Socialdemokratų partijos. Kad lyderių įvaizdžio tapatinimas su partija užleido vietą abstraktesniam ir universaliam partijų suvokimui, patvirtina rinkėjų motyvacijų, balsuojant už atitinkamas partijas, pokyčiai. Tai reiškia, kad sudarytos prielaidos partijų legitimacijai.

Po 1996 m. Seimo rinkimų atliktos sociologinės gyventojų apklausos duomenys rodo, kad rinkėjai balsavo už minėtas partijas arba dėl to, kad visada renkasi šias partijas, jas laiko moraliai patikimomis, tikisi, kad jos žino, kaip spręsti Lietuvai ar asmeniui iškilusias problemas (TS (LK), LKDP, LDDP), arba todėl, kad priimtini partijos programos teiginiai (LSDP), tikima partijos narių kompetencija (LDDP)⁶. Net 60 proc. balsavusiųjų už Centro sąjungą motyvuoja savo pasirinkimą partijos lyderių patrauklumui, kai bendras šio motyvo vidurkis yra 31,3 proc. Be to, nemaža dalis LSDP ir CS rinkėjų pasirinko šias partijas, nes buvusios valdžioje politinės jėgos nepateisinio jų lūkesčių (atitinkamai — 26,2 ir 21,9 proc.). Šios motyvacijos atskleidžia tų partijų sėkmės priežastis ir patvirtina, kad TS (LK), LDDP bei LKDP turi savo pastovaus elektorato branduolį, bet privalo kovoti už neapsisprendusių rinkėjų balsus. Šios partijos susidūrė su amžina senųjų demokratijų dilema, kaip patraukti neapsisprendusius rinkėjus ir kartu išlaikyti savo elektoratą. Vis dėlto svarbiausias rinkėjų elgsenos pokytis yra racionalių kriterijų, pakeičiančių emocinius, augimas jų motyvacijose.

Antras rodiklis būtų kairės–dešinės skalė. Neketinu diskutuoti dėl 2 lentelė. Gyventojų pozicijos kairės–dešinės skalėje identifikavimas 1991–1996 m.

	1991 m. lapkritis	1992 m. gegužė	1994 m. gruodis	1996 m. gruodis
Kairieji	13	16	12,7	8,7
Centristai	28	27	24,5	31,6
Dešinieji	27	23	22,1	39,1
Negalintys nurodyti	32	34	23,2	30,7

Šaltiniai: Mažoji Lietuva. — 1992. — Rugsėjo 3 d.; Politinė kultūra: Apklausos duomenų byla. — 1994. — Lapkritis–gruodis; Gyventojų apklausos duomenų byla. — 1996. — Gruodis.

kriterijų, pagal kuriuos mūsų politinės partijos skirstomos į kairiąsias ir dešiniąsias, ir kodėl Vakarų ir kai kurie mūsų politologai teigia, kad kairės–dešinės skalė neveikia Lietuvoje. Tai atskira tema. Mano nuomone, ji veikia.

Kad partijos atlieka komunikacijos ir jungties tarp visuomenės ir elito funkciją, įrodo vienas partinės sistemos įsitvirtinimo rodiklį — gyventojų gebėjimas apibrėžti savo pozicijas kairės–dešinės skalėje. Šiuo atveju taikau kairės–dešinės kontinuumo suvokimo kaitos visuomenės lygmeniu duomenis, nes jie atskleidžia, kiek Lietuvos gyventojai partinę sistemą pripažįsta ir priima kaip nusistovėjusią politinio gyvenimo normą. 1990 m. vasarą net 50 proc. respondentų negalėjo pažymėti savo vietos kairės–dešinės skalėje, 1991 m. — 32 proc., tuo tarpu 1994 m. — tik 23,2 proc. Tačiau 1996 m. vėl padidėjo procentas respondentų, nenurodžiusių savo vietos kontinuumo — 30,7 proc. (2 lentelė).

Papildomas rodiklis būtų tas, kaip rinkėjai skirsto politines partijas. Kaip matyti iš 3 lentelės, gyventojai Lietuvos partijas identifikuoja pagal nuo pat politinių partijų atsiradimo pradžios politinio elito suformuotą modelį. 1996 m. duomenys abiejose lentelėse žymi, kad prasidėjęs partijų pasistūmėjimas kairės–dešinės skalėje, inspiruotas socialinio-ekonominio partijų įvaizdžio tikslinimo, gyventojams sukelia abejonių bei netikrumo. Ir kai kurių partijų lyderių diskusijos, ir aiškėjanti socialinė ekonominė TS (LK) pozicija bei LDDP valdymo laikotarpio politika dar labiau išryškina šių partijų skirtumus. 1995 m. pabaigoje ir 1996 m. pradžioje susikūrusias partijas sunkiau identifikuoti dėl trumpo jų gyvavimo laiko. Vienas šio proceso indikatorius, rinkėjų akimis, yra Liberalų sąjungos pasislinkimas į dešinę. Nes nuo pat partijų kūrimosi pradžios tai buvo vienintelė partija, aiškiai postulavusi radikalią „dešinę“ ekonominę politiką — perėjimą į rinkos ekonomiką ir ribotą valstybės reguliavimą, bet nuolat priskiriama centro partijoms dėl nuosaikios pozicijos politinės sistemos pertvarkymo atžvilgiu ir demokratinių vertybių progaminuose teiginiuose dominavimo. Dešinėje įsitvirtinusios partijos tokiomis buvo laikomos ne dėl savo ekonominės politikos, bet dėl autokratinų ir etatistinių nuostatų, tautinių vertybių aukojimo dėl demokratinių vertybių, griežtos antikomunistinės orientacijos. Kitaip tariant, partijų klasifikavimo kriterijai prieštaravo vieni kitiems.

Lentelėse pateikti duomenys rodo, kad, nepriklausomai nuo politologų diskusijų, kairės–dešinės skalė veikia kaip partijų atpažinimo instrumentas rinkėjams ir kartu patvirtina teiginį, kad partinė sistema įsi-

3 lentelė. Partijų kairumo–dešinumo vertinimas visuomenės akimis -10–+10 skalėje (1994 ir 1996 m.)

Partija	LDDP	LSDP	CS	Lib. saj.	LKDPA	TS (LK)
1994 m.	-6,05	-1,47	1,13	0,82	5,50	6,61
1996 m.	-7,17	-0,99	1,92	2,83	6,91	8,06

Šaltinis: Lietuvos politinė kultūra. — V., 1994. — P. 34; 1996 m. gruodžio mėn. gyventojų apklausa.

tvirtina jų sąmonėje. Tačiau tai — formalūs rodikliai. Todėl būtina remtis ir analitiniais partinės sistemos tyrimo kriterijais.

Vertinant Lietuvos daugiapartinės sistemos pobūdį ir raidos tendencijas, būtina nustatyti relevantinių, arba efektyvių, partijų skaičių, balsų koncentraciją ar dispersiją vykusiuose rinkimuose, balsavimo ir partinės sistemos pasikeitimus po kiekvienų rinkimų, partijų santykių ir partinės konkurencijos pobūdžio kaitą.

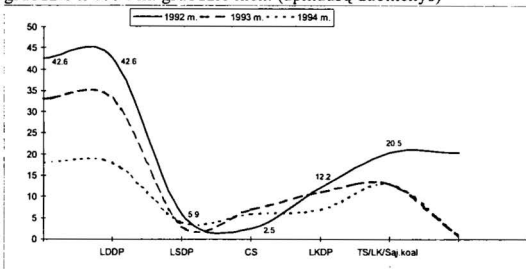
Partinės sistemos pokyčiai matuojami kiekybiniais ir kokybiniais rodikliais. Pirmuoju atveju, kiekvienos partijos laimėtų vietų procentas Seime, taikant efektyvių partijų formulę⁷, padeda apskaičiuoti partijų, kurios realiai „daro politiką“, skaičių. 1992 m. efektyvių partijų indeksas buvo 3,2, 1996 m. — 3,36. Nežymus šio rodiklio padidėjimas kalba apie „ketvirtosios“ partijos tvirtėjimą. Taigi didėjanti partijų fragmentacija neturėjo įtakos relevantinių partijų skaičiui ir nepakeitė partinės sistemos formato. Greičiau rinkėjų pasirinkimas, arba poveikis „iš apačios“, apribojo partines alternatyvas.

Antruoju atveju, — tai ideologinė distancija tarp partijų, arba partinės sistemos poliariškumo laipsnis. Jam nustatyti naudojami balsų išsi-barstymo ar koncentracijos atitinkamuose rinkimuose rodikliai, išreikškiami grafiškai, taikant Anthony Downso erdvinį partinės sistemos modelį.

Lietuvos partinės sistemos kitimą schematiškai vaizduoja trys diagramos (1, 2 ir 3).

Prieš 1992 m. vyravusi partijų konfrontacija, identiteto krizė, partijų ir judėjimų organizacinis silpnumas sąlygojo partinės sistemos poliarizaciją ir neleido gyventojams diferencijuoti politinių varžovų rinkimuose. Tai nulėmė ir dviejų pagrindinių partijų/judėjimų kairės–dešinės spektro kraštiniuose poliuose — LDDP ir Sąjūdžio — rungtyniavimą bei pranašumą prieš kitas politines jėgas. Kitos partijos buvo per silpnos ir

1 diagrama. Balsų pasiskirstymas 1992 m. Seimo rinkimuose, 1993 m. gruodžio ir 1994 m. gruodžio mėn. (apklausų duomenys)

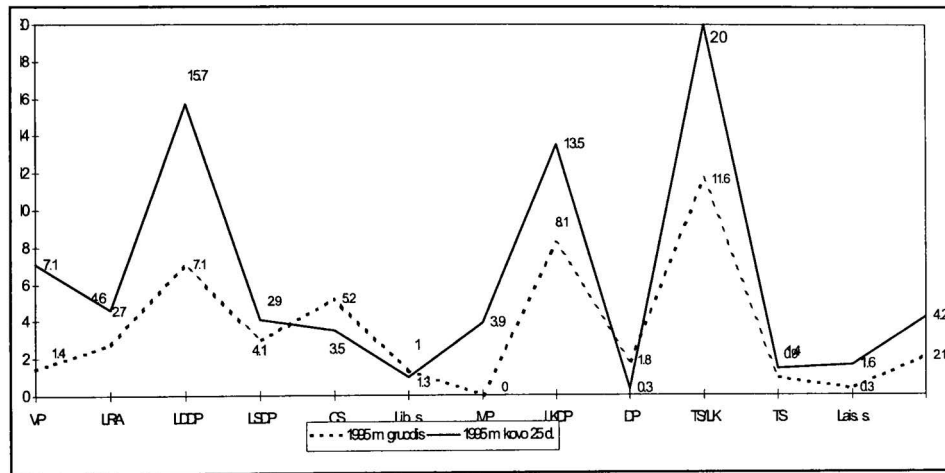
Šaltinis: 1992 m. Seimo rinkimų rezultatai, Vyriausiosios rinkimų komisijos medžiaga; Baltic-Omnibus, 1993; Lietuvos politinė kultūra, 1994.

nesugebėjo užsitikrinti rinkėjų paramos. Balsų pasiskirstymas 1992 m. Seimo rinkimuose žymėjo didesnę balsų koncentraciją kairiajame sparne, mažesnę — dešiniajame (1 diagrama). Dviejų polių susidarymas kūrė iliuziją, kad Lietuvoje formuojasi dvipartinė sistema, o valdžios perdavimas vyksta švytuoklės principu. Tačiau tuo metu, nors ir buvo kalbama apie partinės sistemos poliarizaciją, ji nebuvo taikoma kaip sisteminis kriterijus besiformuojančios partinės sistemos pobūdžiui analizuoti. Partinių sistemų tipų skirtumus žymi tik jiems būdingas valdžios pasiskirstymas. Jų specifiniai bruožai atskleidžiami keturių elementų pagalba: 1) partinės sistemos polių skaičiumi; 2) ideologine distancija tarp partijų; 3) partinės sistemos tendencijomis — įcentrine arba išcentrine; 4) santykiais tarp partijų vyriausybėje ir opozicijoje⁸.

Taigi tuo metu buvo ignoruojama ar neįsigilinama į dvipartinės sistemos sampratą, kuri remiasi pragmatinės politikos stiliumi, kur dvi pagrindinės konkuruojančios partijos supanašėja ir, užimdamos centro pozicijas, kovoja už svyruojančio elektorato balsus, o diskusijos apie visuomeninį idealą yra minimalios. Jos esminė savybė yra įcentrinė tendencija.

1992 m. Seimo rinkimų rodikliai, priešingai, žymėjo išcentrinę tendenciją, ideologinį priešišumą bei ekstremistinės politikos dominavimą. Tačiau jau iš tos pačios diagramos matyti, kad, hipotetinio gyventojų balsavimo už partijas duomenimis, gautais pagal 1993 ir 1994 m. gyven-

2 diagrama. Balsų pasiskirstymas 1995 m. kovo mėn. savivaldybių tarybų rinkimuose ir 1995 gruodžio mėn. apklausoje

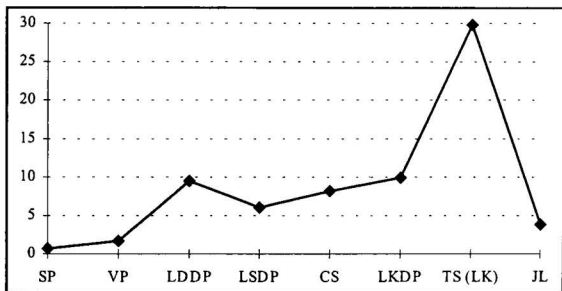
Šaltinis: Savivaldybių tarybų rinkimų rezultatai, VRK medžiaga; Lietuvos aidas. — 1995. — Sausio 19.

tojų apklausas, partinės sistemos poliarizacija mažėja. Tai pasitvirtino 1995 m. savivaldybių rinkimuose, kur balsų išsibarstymas žymi išėjimo iš dviejų partijų priešpriešos bei daugiapartiškumo vystymosi tendencijas (2 diagrama). Atrodė, kad didėjanti partinės sistemos fragmentacija sudaro prielaidas keistis partinės sistemos konfigūracijai.

Kita vertus, savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas, numatantis kitokias balsų skaičiavimo ir mandatų paskirstymo taisykles nei Seimo rinkimuose, savaime yra palankesnis mažesnėms partijoms. Todėl jų rezultatai vertintini atsargiau, nors kartu su paskesnėmis viešosios nuomonės apklausomis buvo naudojami prognozuoti 1996 m. Seimo rinkimų išdavas. Buvo manoma, kad į Seimą gali patekti kur kas daugiau partijų nei 1992 m.

Tačiau (jau aptartos) Seimo rinkimų įstatymo pataisos bei pasikeitusios rinkiminio elgesio motyvacijos, rinkėjų aktyvumo mažėjimas, naujų partijų nepatyrimas ir senųjų nuosaiki pozicija rinkimų kampanijos metu pastarosioms atnešė sėkmę. Balsų pasiskirstymas 1996 m. rinkimuose rodo, kad mažėja poliai dešinėje ir ypač kairėje, o centre esantis polius išlaiko augimo tendenciją (3 diagrama).

3 diagrama. Balsų pasiskirstymas 1996 m. Seimo rinkimuose (proc.)

Šaltinis: 1996 m. Seimo rinkimų rezultatai daugiamandatėje rinkimų apygardoje // Valstybės žinios. — 1996. — Lapkričio 20 d.

Kitaip tariant, mažėja partinės sistemos poliarizacijos laipsnis ir formuojasi daugiapartinė sistema. Tai patvirtina ir efektyvių partijų skaičius, rodantis, kad didėja CS ir LSDP politinis potencialas. Dar būtų per

anksti konkrečiai apibrėžti, kurio tipo tai sistema, tačiau pagrindinė jos vystymosi kryptis — link nuosaikaus pliuralizmo.

Labiausiai prieštaringas partinės sistemos pobūdžio analizės elementas yra partijų tarpusavio santykių virtimas konkurenciniais: t.y. tarp-partinės konkurencijos taisyklių pripažinimas ir jų laikymasis, kur vienas svarbiausių aspektų yra pozicijos—opozicijos santykiai. Partijų įtakos laipsnis priklauso nuo jų koalicinės taktikos pasirenkant politinius partnerius. Po 1992 m. Seimo rinkimų susiklosčiusi dvinarė opozicija, kur valdančiąjai LDDP buvo oponuojama ir iš kairės, ir iš dešinės, atspindėjo dar neįveiktą partijų konfrontaciją ir bendrą tarppartinių santykių būklę.

Koalicionių santykių raida ir žvalgomas procesas, prasidėjęs dar prieš 1996 m. Seimo rinkimų kampaniją ir ypač suintensyvėjęs iškart po pirmojo rinkimų rato, rodė, kad partijos ieško tarpusavio sąlyčio taškų, vengia išankstinio nusistatymo viena kitos atžvilgiu. Juoba, fragmentacija, kad ir kaip būtų paradoksalu, pokomunizmo kontekste turi tam tikrų pranašumų, nes padidina koalicijų partnerių pasirinkimo įvairovę, o partijų ideologinis neapibrėžtumas palengvina jų sudarymą. Nors, kita vertus, kyla klausimas, kiek patvarios tokios koalicijos.

Meistriškas šiuo požiūriu buvo TS (LK) politinis manevras, sudarius valdančiąją koaliciją su LKDP, įtraukti du CS atstovus į vyriausybę, o Seimo Pirmininko pavaduotoju skirti Romualdą Ozolą, bet ne Egidijų Bičkauską. Skaldyk ir valdyk! Tokiu būdu dar labiau buvo susilpnintos opozicijos susitelkimo galimybės, kur iš anksto buvo užprogramuotas LDDP ir LSDP priešiškus. Faktiškai abi opozicinės kairiosios partijos bent naujai išrinkto Seimo veiklos pradžioje gali oponuoti po vieną arba derinti savo pozicijas su CS, kuri, sėdėdama ant dviejų kėdžių, politiškai tampa išvis paralyžiuota ir todėl labai greitai bus priversta apsispręsti. Kitaip tariant, opozicijos vienybės problema išliko kartu su sena LDDP izoliacijos tendencija.

Opozicinių partijų kooperavimosi perspektyvos tiesiogiai priklauso nuo partijų valdžioje politikos. Neabejotina, kad, jei valdančioji koalicija, vadovaudamasi vien siaurais partiniais interesais, imtųsi radikalių žingsnių, opozicinės partijos būtų priverstos susitelkti.

Išvados

1996 m. Seimo rinkimų išdavos svarbios ne tik kaip ryškus posūkis Lietuvos politinės sistemos raidoje bei politikoje, bet leidžia kalbėti apie partinės sistemos konsolidacijos požymius.

Kiekvienas demokratinį rinkimų ciklas yra palankus partijų vidiniam politiniam stiprėjimui bei jų institucionalizacijai. Primenant gana formalų partijų institucionalizacijos rodiklį — jei partija laimi trejus rinkimus, ji laikoma instucionalizuota, — galima teigti, kad pagrindinės Lietuvos politinės partijos išlaikė šį išbandymą. Taip būtų, jei skaičiuosime ir 1995 m. savivaldybių tarybų rinkimus. Šį teiginį taikau pirmiausia 5 proc. barjerą peržengusioms partijoms. Kita vertus, siekiant būti visiškai tiksliais, t.y. remiantis lygiaverčių rinkimų kriterijumi, reikėtų palaukti 2000-ųjų m. Seimo rinkimų. Todėl labai optimistiškos išvados būtų pirmalaikės.

Optimistiškai nuteikia rinkimų išdavos ta prasme, kad buvo išvengta Latvijos 1995 m. Seimo rinkimų varianto, kurio iš dalies galima buvo tikėtis pagal viešosios nuomonės apklausų rezultatų dinamiką. Didėjanti partijų fragmentacija nepakeitė partinės sistemos formato dėl jau aptartų veiksnių. Tačiau didėjanti „trečiųjų“ partijų įtaka reikalauja ne tik aktyvios senųjų partijų parlamentinės, bet ir užparlamentinės veiklos. Anksčiau pradėjusios veikti partijos išlaiko savo elektorato branduolį, kuris net kritiškiausiomis sąlygomis palaiko „savo“ partiją. Naujosios partijos dar tik turi susikurti savo elektorato bazinę grupę. Todėl jos orientuojasi į nepriklausomus, nepatenkintus ir naujus rinkėjus. Jos į politiką paprastai atveda mažiau patyrusius atstovus, kurie nėra pakankamai pasirengę laikytis priimtų žaidimo taisyklių rinkimų kampanijos metu. Tokios partijos priverstos kovoti už egzistenciją, siekdamos suformuoti savo elektoratą. Dažnai tokių partijų lyderiai monopolizuoja naujas, siauras problemas arba elgiasi „partijų visiems“ politikos stiliumi.

Nemažiau pozityvi šių rinkimų išdava yra ir naujas Lietuvos politikoje reiškiny — oficialus koalicinės vyriausybės sudarymas. Pozityvi ne tik todėl, kad kartus LDDP vienvaldystės patyrimas verčia įtariai žiūrėti į bet kurią kitą, ir ypač Konservatorių, partiją, jeigu jai būtų sudariusios analogiškos sąlygos po šių rinkimų. Partinės sistemos požiūriu, tai kokybiškai naujas tarppartinių santykių etapas.

Kylančios abejonės dėl jos patvarumo labiau taikytinos CS atstovams vyriausybėje, o ne LKDP ir TS (LK) tarpusavio santykiams. Pastariesiems pavojų kelia ne tiek programinių teiginių skirtumai, kiek galimi

nesutarimai dėl politinių pozicijų nesuderinamumo konkrečiais atitinkamų politikos sričių klausimais. Vis dėlto LKDP situacija šioje sąjungoje primena „vargšo giminaičio“ padėtį. Ji pasmerkta dažniau likti šešėlyje dėl objektyviai tvirtesnės TS (LK) pozicijos vyriausybėje ir ypač Seime. Nors atsakomybę politinės nesekmės atveju abi partijos turės dalintis po lygiai. Psichologinės tokios padėties pasekmės, drįsčiau tvirtinti, atsispindi 1997 m. savivaldybių tarybų rinkimuose, kuriuose LKDP partitas nuostolis — 65 mandatai⁹.

Mažėjant rinkiminiam gyventojų aktyvumui ir augant nepasitenkinimui balsavimu už partijų sąrašus, būtina atsižvelgti į rinkėjų nuomonę. Rinkėjų reitingo partijų sąrašams įvedimas 1996 m. rinkimuose nepadarė radikalių pakeitimų partijų kandidatų sąrašuose, bet iš dalies padėjo sumažinti įtampą, kuri vėl sustiprėjo 1997 m. savivaldybių tarybų rinkimuose dėl neigatyvaus požiūrio į balsavimą už sąrašus, o ne už asmenis. Tikėtina, kad proporcinės rinkimų sistemos nebus atsisakyta, bet aki-vaizdu, kad būtina ieškoti lankstesnių jos variantų.

Su 1996 m. Seimo rinkimais prasidėjo rinkiminis ciklas, kurio sudėtiniai etapai yra 1997 m. kovo mėn. savivaldybių tarybų ir Prezidento rinkimai 1997 m. pabaigoje. Neabejotina, kad 1996 m. Seimo rinkimų rezultatai ir jų pasekmės turės įtakos artėjantiems Prezidento rinkimams.

NUORODOS

¹ Kitschelt H. *The Formation of Party System in East Central Europe II* Politics and Society. — 1992.- Vol. 20. — No. 1. — P. 8.

² Ibid. — P. 9.

³ Liphart A. *Electoral Systems and Party Systems*. — Oxford: Oxford University Press, 1994. — P. 77.

⁴ Sartori G. *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. — Cambridge: Blackwell, 1993. — Vol. 1. — P. 76.

⁵ Ibid. — P. 77.

⁶ Visi duomenys apie rinkėjų elgesį gauti iš 1996 m. gruodžio mėn. atliktos rinkiminio elgesio apklausos duomenų bylos. Detalesnis rinkiminio elgesio vaizdas pateiktas M. Degučio straipsnyje „Lietuvos rinkėjai: Partijų pasirinkimo motyvai“ šiame *Politologijos* numeryje.

⁷ Efektyvių parlamentinių partijų skaičius apskaičiuojamas pagal formulę

$$N = \frac{1}{\sum p_i^2}$$

* Sartori G. *Op. cit.* — Chapter 6.

⁹ LKDP 1995 m. savivaldybių tarybų rinkimuose laimėjo 247 mandatus, 1997 m. — 182. (Vyriausiosios rinkimų komisijos informacija: neoficialūs 1997 m. kovo mėn. savivaldybių tarybų rinkimų rezultatai.)

Summary

1996 SEIMAS ELECTIONS AND THE DEVELOPMENT OF LITHUANIA'S PARTY SYSTEM

This article investigates several aspects to which 1996 Seimas elections contribute. The author argues that these elections confirmed certain tendencies in the development of the party system as well as attached new features to it. Aspects that have lead to both a short-run victory of the conservative and the Christian democratic parties, and a long-run perspective — emergence of a multiparty system, are being researched profoundly. First of them displays the following points: amendments to the Law of Seimas Elections, their influence to the electoral behaviour of the parties and the suffragettes. The second point is the indices that have articulated certain division of the electoral votes. In the opening part of the article, the author elucidates some premises that have conditioned certain pre-electoral behaviour of the parties: the most important is that the parties reviewed the laws that regulate their activity. The author discusses the way how the new editorships of the Law on the elections effected the shift of the entire political system and resulted in 1996 elections. We are informed that the manipulatory power of the elector system has been finally realised. The author depicts some discrepancies of the editorships to the law and propounds their threat to the stability of the entire political system. Adherently we are introduced to a valid aspect which concerns modifications in the electoral behaviour (and, forwardly, the results of the elections). Fragmentation of the political parties is given as an evidence which has effected these modifications. The author analyses the causes that stipulated the electoral behaviour, the tendencies elections proved to exist and preferences the parties witnessed. In conclusion, the author challenges those who are convinced of the electoral stability (Table 1 portrays the distribution of the votes). Important theoretical question arises as the author endeavours to answer the question: 'what party system emerges in Lithuania'. We are shown the criteria which motivate and postulate the fact of the existence of party system itself. By the same token, the author introduces three inductive indices which help to identify this existence, develops them and forces under empirical analysis. Qualitative and quantitative methods of the research are applied as the author tries to estimate quantitative shifts in the party system. These shifts are pictured in a number of graphs. Novagrocekienė views positive consequences these 1996 Seimas Elections have so far had, emphasises what concrete tendencies it has confirmed or revealed. This study is really rich in its content and is worth attentive analysis by the reader himself.